

Съчинения на Григорий Цамблак във Вилнюски ръкописни сбирки

ДИМИТЪР КЕНАНОВ

Вилнюс—Велико Търново

НЕ ЛѢНИ СЯ ОУБО В МАЛѢМЪ СЕМѢ БРѢМЕНИ.
ДА НЕ КАЯТИ СЯ ИМАШИ НА ВѢКЪ БЕСКОНЕЧНЫМЪ
ЕФРѢМЪ СИРИНѢ

In nine Vilnius Church Slavonic manuscripts, there are 14 words of Grigory Tsamblak in 18 copies on which an archeographical review was done.

В очертанятия на Великото княжество Литовско митрополит Григорий Цамблак вероятно през 1419-1420 г. предава тялото на земята, а безпокойната си душа — на ангелите небесни с надеждата да получи Божия отсъда и упокой в дясната страна, където са душите на боголюбците. След себе си той оставя оспорван понякога поведенски пример на православен свещенослужител и книжовни съчинения, които с почит ще се преписват, отпечатват и претворяват през гредущите години, столетия [Илиева 1982; Кенанов 1997]. Несъмнено е трудолюбие то на писателя Цамблак и можем да приемем, че той е изпълнил духовната истина в повелята на св. Ефрем Сирин от неговото *Слово за покаянието* [л. 228б] по ръкопис, с който ще започнем текстологическия обзор.

1. БЛАН (Библиотека на Литовската академия на науките, Вилнюс), F-19, № 85. Патерик азбучен и Йерусалимски с други добавени статии. 1°, полуустав, писан в две колони, XV век, 266 л., от Супрасълския манастир. Ф. Добрянски отбелязва, че двата патерика са “буквално сходни с ръкопис № 701 от Св.-Троицката лавра” [Добрянский 1882, 151].

Л. 1а-5б (без авторско име): [с]лово поучалное смѹ великомѣчнику димитрию (Нач.: [п]реже хѹда плотскаго смотрення. Члкомъ страшна баше смръть. егда же онъ члвкъ бѹ, и смръть за члкъ вкѹси, тогда

НЕ ЯКО ¹ ЧАКОМЪ ОУСТРОИ СА СЛРТЬ. И СО МНОГОЮ ЛЮБОВЬ[Ю] ИСКОМА И ПРИЕМЛЕ[М]А...).

2. БЛАН, F-19, № 70. Кирил Йерусалимски, Огласителни и тайноводствени поучения; житие на св. Йоан Златоуст. 4°, полуустав, XV век, 401 л. Книгата е от библиотеката на Жировицкия манастир, през XVI век е била в Дубенския манастир “Св. Спас” и Вилнюския манастир “Св. Троица” [Добрянский 1882, 90].

На последната страница [л. 401б] е започнато Евтимиевото житие за св. Петка Епиватска (Търновска) с разказа на Григорий Цамблак за пренасяне мощите на светицата във Видин и Сърбия. Възможно е да бъде открита останалата част от текста и затова предаваме целия откъс:

мѣца шкарѣа дѣ. житіе и жизнь прѣбывше мѣтре наше парасковѣи. съписанное евоиміемъ патриархѣу трънѣвскимѣ. къ концю же слова. и прѣнесѣна бѣ во славеню сръвѣскюю землю. съписано григориемѣу цамблакѣу ~ сльш љ.

Аще оубо любовны шемыче законѣ. еже любовнѣи памети поминати. и тѣ съзрьцовати обраѣзи(!)и дѣ[а]нїа же и гл҃ы. множицею и тѣ пѣвїа живописовѣ. много паче множае ключимо бѣдѣти. и сѣаш желателно бѣшлюбезнымѣ. еже бѣжїиуѣ оугодникѣ чїтнѣ почитати. и тѣ палѣ и дѣанїе на полѣзи повѣствовати. не малѣ во вѣтваретѣ слышателѣм полѣзи еже ш полѣзи слово. шкоѣ бо сльшїи въ прѣлѣтныи часы л҃вче по вѣти прѣстрѣиши земли вѣса животнаа растѣт и ботѣютѣ на болѣше прѣспѣваюше. и шкоже шеновленїа водит съворѣ. тако и дѣхвенна повѣ веселїа водїи съворѣ послѣ...

3. БЛАН, F-19, № 79. Чети-Миней, мес. септември — ноември. 1°, полуустав, XVI век, 663 л., от Супрасълския манастир [Добрянский 1882, 106; Кенанов 1998].

В Евтимиевото житие за св. Петка (първична редакция) е вграден разказът на Григорий Цамблак за пренасяне на мощите от Търново във Видин и Сърбия [Кенанов 1998]. Заглавието е на л. 315а-б: мѣца шкѣтвореа въ .дѣ. днѣ. житіе и живѣнь прѣдобныа мѣтре нашеа парасковѣи, съписанное евоиміемъ. патриархѣомѣу трънѣвскимѣ. къ концю же слова. и како принесена бѣ. въ славеню сербскую землю, списано григориемѣу цамблакомѣу. бѣши ш:~ (Нач.: Аще любовныи шемыче и законѣ...). Л. 328а: цѣбѣлакш (встриани). таже по многїи сїи лѣтѣх, црю оубо вельгарскомѣ (вм.: болгарскомѣу) ненадѣющѣ са...

¹ сладка вместо не яко е разночетението в Макариевите Чети-Миней [1880, 131].

В заключителното молитвено призоваване на Божията помощ е поставено името на деспот Георги: супрасълският книжовник е ползвал сръбски препис, изготвен по времето на деспот Георги Бранкович (1427–1456).

4. БЛАН, F-19, № 105. Сборник с жития, мес. март — август. 1°, полуустав, XVI век, 472 л., от Супрасълския манастир [Добрянский 1882, 221].

4.1. Л. 2156–2266 (без авторско име): *ѿца іоуна въ, кд днь. (Лово на рождество славнога пррка и пртчи кртла гча іша:~ (Нач.: кртль днь намъ ражаєт' са. и ктѡ не възрѣєт' са, пртча намъ явлаєт' са, и ктѡ не възвеселит' са. воинъ црѣв прѣграѣть. и ктѡ не притечє, гдѣ слова въпїє, и ктѡ не оуслышї...).*

4.2. Л. 3056–3146 (без авторско име): *похвала єтмѣ пррков и єго вїцѣю илїи. влѣви ѿ. (Нач.: пррци оубо вси. въплощенїє єдинороднаго послани быша жестокоєрчнѡму проповѣдати илїю...).*

4.3. Единствен препис от словото на митрополит Григорий Цамблак пред Констанския събор 1418 г.: л. 364а–367б: *въ той же днь, (т.е. 25 юли — календарното червенословно указание е зачертано с черно мастило) григорїа архїєппа кїевьскѡ и всеа роусї. слово похвалноє. иже оу фрѡлен'тїи. и оу костентїи. собороу, галатѡ италѡ. и римланѡ и всѣ галатѡ. влѣви. (Нач.: како вѣ възпрїимемъ ш друзїи влѣкы. и шци и братїа. что вѣ наречемъ...)* [ср.: Naumow 1996, 73–80; вж. изданието на текста: Никольский 1903; Пелешенко 1990].

4.4. Л. 428а–432а: *ѿца авгѡу въ, єї днь, григорїа архїєппа роусїскоє, слово на всечтнѡє прѣставленїє стѣла влѣча нашеа бца и прѡдѡв мрїа. (Нач.: днє гаврїїла зрѣа чїноначал'ствоуєща на земли и нєсмѣла сїлы съзѣвающа...).* От Евтимиевото похвално слово за равноапостолите Константин Велики и майка му Елена в сборника се намира неизвестен препис с отделно извлечение от него [Кенанов 1998а].

5. БЛАН, F-19, № 329. Сборник. 1°, полуустав, 2 колони, XVI век, 292 л., доставен е от еврея букинист Йгел [Добрянский 1882, 511].

Л. 168а–178б (без заглавие): *Слово за св. пророк Илия. Нач.: пррци оубо вси воплощение єдинороднѡ послани быша...*

6. БЛАН, F-19, № 256. Сборник с беседи. 1°, полуустав, XVI век, 301 л. Според инвентарната бележка през 1758 г. книгата е част от библиотеката на Жировицкия манастир [Добрянский 1882, 416].

6.1. Л. 46–116: *сѣ. з. по пѣ. григорїа смирен'но мнїха. шбители пантократорѡвѣ, презвитера. слѡ ш оусѡпшїх. и тако сѣтно и трѣда полно. житїє члѣцкѡє и тако смртъ сонъ. и ѿ трѣдовѣ покои є и ш*

мѣстни. бѣсви вѣдкш. (Нач.: оусопшй въ вѣрѣ памѣ. бл҃годаренїа и мѣтвы ѣ вина. а не сѣтованїа и плача. да п'лочють бездмнїи е'у'лине...).

6.2. Л. 26а–43б (без авторско име): в' соуботоу сыропоустнѣю. поухвал'ное шѣмѣ преподобным. бѣсви шѣче. (Нач.: хошю къ поухвал'ѣ шѣцѣ. ваѣмъ под'вигнѣти. и оужасаю са. хошю шнѣхъ поманюти са. и недооуменїа шѣземлют' ма...).

Преписът представя вторичната редакция на словото, ако съдим от повествованието за Амун Далматски, съставено по житието на св. Филотея Темнишка от търновския светител Евтимий [Кенанов 1995, 52–54].

6.3. Л. 115б–121а (без заглавие): Слово на Врѣбна неделя. Нач.: пакы спѣсѣ въ иерлѣмѣ вѣходитѣ, и пакы чюдеса, и пакы вѣскрѣнїа въвѣренїе, пакы мртвїи вѣстають...).

6.4. Л. 200а–205а (без авторско име): в' великѣмъ патокѣ на часѣѣ ш распатїи гѣ нашѣ їсу хѣ. бѣсви. шѣче, прочести. (Нач.: мовсеи великѣмъ прѣркѣ, што море на двое раздѣлї егвпेतъ казнь, и фарашна потопилѣ. дхѣ бжїй все прѣрковѣ...).

6.5. На л. 273–277б за втори път (вж. 6.1) е започнато да се преписва словото за усопшите и милостинята.

7. БЛАН, F-19, № 104. Сборник с жития и слова. 1°, полуустав, XVI век, 273 л., от Супрасълския манастир [Добрянский 1882, 219].

7.1. Л. 24а–42б: мѣца, декѣбрїа. кѣ. днѣ. григорїа архїеппа рѣсийскаго. слово поухвал'ное, иже въ стѣї шѣцю нашемоу евѣимїю патрїархъ терновѣскомоу. бѣсви шѣче. (Нач.: Аще Арронѣ дрѣвнїи шмѣ закон'нша сѣни сѣшен'никѣ...). Фотосите от преписа вж.: [Мечев 1969, 284–321].

На л. 31б е сложена коментарна бележка, към която сочи показалец на ръка, нарисувана до лакти. Преписвачът книжовник схваща езика на българските книги за общ богослужебен език на православно славянство: зри ш преведенїи бжтвенныхъ кнїи. ш еллїноского. ваѣка во славенскїи!...

7.2. Л. 83б–92б, 96а: григорїа игоумена стѣмѣ шевїтєи пан'тократоровы. слово ш бжтвеннѣ тайнѣ. ико дѣитѣ причастїтї хотѣшѣмоу, испытывати себе. и ш еже не паматозлобствовати. и ико довѣлѣють сїи пѣ днїи, истин'нѣ показанїе. прѣшчїстїти чѣвка. и ико дѣитѣ хртїаниноу трѣпѣти напасти. и на юдѣа глѣющаа оубо поѣли бѣ жєноу и рѣ снѣа. и ш блжєн'нѣмѣ фїлогонїи. архїеппѣ Антїшїтїскомѣ. бѣви ш. (Нач.: шбыкоша, й къ црю земномоу градоушєи, егда близѣ боудѣтѣ оуже к' вѣходѣж двора, и явленїа лица црєва. тогда множайшимъ себе шграждати страхѣ...).

С червенослов на л. 86б е отбелязано: **сѧ на іюдѣа ш злочести-вѡ ѿ хуцленіи еже на гѧ нашего іу хѧ истолковано прѣбнѣи шцельмъ нашѣи григоріемъ** (Нач.: **мѣ прочее на іюдѣа да шбратѣи слово...**).

8. БЛАН, F-19, № 80. Чети-Миней, мес. декември — февруари. 1°, полуустав, XVI–XVII век. 534 л., от Супрасълския манастир [Добрянский 1882, 115]².

8.1. Л. 171б–181а: **григоріа мниха и през'витера**. Встрани: **цѣблѧ. слово похвал'ное стѣи триемъ штрѡкѡ. и прѣкоу даніилѡ. како искъшеніа и напасти нахѡдѧ стѣи. на шъзавленіе тѣх добршдѣтелеи. и штѣи причащеніи. бл҃сви шче ~** (Нач.: **ш прѣркѣ , шви оубо проповѣдаша въчченіе слова, шви и образы назнаменоваша, и проповѣдаша...**).

8.2. Л. 519а–534а: (без авторско име): **в сѧ, сѣропжстнѣю. слѡ похвал'ное стѣи прѣбнѣи шцѣ. бл҃сви ш.** (Нач.: **хуцѡу, къ похвалѣ шцѣ. изыкъ пѣдвигнѣти и оужасаю са. хуцѡ шнѣхъ поманѣти и недоумѣніе обіемлѣ ма...**).

Както по-горния прерис (вж. 6.2), тук също се предава вторичната редакция според разказа на Амун Далматски. Вместо **невѣста же философа** **въпрашающи** [№ 256, л. 30б] се чете: **невѣста же философа въпрашающи**. Встрани думата **философа** е поправена **жениха своѣ Аммона** (л. 522б).

9. БЛАН, F-19, № 169. Миней, мес. юни. 4°, полуустав, XVI век, 358 л., от Марковия манастир край Витебск [Добрянский 1882, 289].

Л. 8б–31а: Служба с житие на св. Йоан Нови Сучавски. В канона [л. 16а]: **...краегранесие. новомъ мчѣнкъ новоу приношоу хвалѡу... григоріе.**

Л. 18б (след трета песен): **мчѣние. стѣо и славногѡ мчѣнка ішана новагѡ. ѿ въ бѣли градѣ моучившагѡ са. съписано же григоріемъ мнихо. шбители пантократѡвы. и прозѡубтерѡ великои цркви молѣбѡвладѣтиском. бл҃сви шче:**~ (Нач.: **мнози оучѣпльства иже добри и. яко бѣви любезно пожившѣи. шбрази. ш ниуже оубо единѣ еси и първи настѡящии...**) [срв.: Naumow 1996, 52; изданието на текста вж.: Темчин 1998].

² По-голямата част от ръкописа е от началото на XVI век според приписка на л. 518а, незабелязана от Ф. Добрянски: **въ слѡу вѡю положи кнѣи сеа, в лѣт 72.кѣ. [1518] мѡа гѣ. дѣ. а кѡчана въ. мѣца ш. ѿ. амѣ.** По водни знаци и почерк се наблюдават съпадения с разгледаните ръкописи № 104 и № 105.

В текстовото пространство на тези девет ръкописа ни се отдаде да разчетем част от творческото дело на митрополит Григорий Цамблак³. Сигурно ще се открият още свидетелства за интереса във Великото княжество Литовско към съчиненията на българския прищелец. Столетия след неговите скиталчества отново се възстановява духовният мост между Литва и България. Заслуги за този благодатен процес има и проф. В.Н. Чекмонас, на когото посвещавам скромния си археографски принос.

ЛИТЕРАТУРА

- Добрянский, Ф. 1882: *Описание рукописей Виленской публичной библиотеки, церковно-славянских и русских*, Вильна.
- Илиева, А. 1982: 'Слово за преподобните отци в Сирня събота' от Григорий Цамблак в руската ръкописна традиция, *Старобългарска литература*, кн. 12, 59–63.
- Кеванов, Д. 1995: Творчески връзки между Патриарх Евтимий и Григорий Цамблак, *Търновска книжовна школа*, т. 5, Велико Търново, 45–57.
- Кеванов, Д. 1997: Сочинения Григория Цамблака в старопечатной славянской книге, in *Беларуска-руско-польскае супастаўляльнае мовазнаўства і літаратуразнаўства: Матэрыялы IV Міжнароднай навуковай канферэнцыі*, ч. 2, Віцебск, 228–230.
- Кеванов, Д. 1998: За три вилнюски преписа на Евтимиевото житие за св. Петка Търновска, in *Krakowsko-Wileńskie studia slawistyczne: Seria poświęcona starożytnościom słowiańskim*, t. 2, Kraków [под печат].
- Кеванов, Д. 1998а: Небесните знамения на Честния Кръст: Евтимиевото похвално слово за светите Константин и Елена в супрасълски ръкопис, in *Krakowsko-Wileńskie studia slawistyczne: Seria poświęcona starożytnościom słowiańskim*, t. 2, Kraków [под печат].
- Никольский, Н.К. 1903: Материалы для истории древнерусской духовной письменности, *Известия ОРЯС*, № 2, 70–75.
- Пелешенко, Ю.В. 1990: *Развиток української ораторської та агіографічної прози кінця XIV – початку XVI ст.*, Київ.

³ В *Измарагд* от Супрасълския манастир на Григорий Русийски се приписва оброчно разсъждение за изключителната ценност на Евангелското слово, извън което всичко писано е непотребно и безполезно: григшрїа росїйскаго, нѣбо во снїдѣ сїающї чїстѣ, свѣто бг҃ъ вѣзвѣтъ свѣтїлнїчнѣе сїанїе и непотребно, сїце иадѣ лѣна, им ннѣ дрѣвнї шї егѣнїстѣ възг҃ласї, всако слово празнѣ ѣ и непотребно и безг҃олнѣ. — БЛАН, F-19, № 240, Измарагд, 1°, полуустав, XVI век, 690 л., л. 625а–б [вж.: Добрянский 1882, 341].

- Темчин, С.Ю. 1998: Гимнографическое творчество Григория Цамблака: вильнюсский список службы с житием Иоанну Новому Сучавскому, 2 VI, in *Krakowsko-Wileńskie studia slawistyczne: Seria poświęcona starożytnościom słowiańskim*, t. 2, Kraków [в печати].
- Мечев, К. 1969: *Григорий Цамблак*, София.
- Чети-Минен, 1880: *Великие Минеи-Четы митроп. Макария*: Октябрь, дни 19-31, Санкт-Петербург.
- Naumow, A. 1996: *Wiara i historia: Z dziejów literatury cerkiewnostowiańskiej na ziemiach polsko-litewskich (=Krakowsko-Wileńskie studia slawistyczne: Seria poświęcona starożytnościom słowiańskim*, t. 1), Kraków.

Списък на издирените Цамблакови текстове:

- Похвала на св. пророк Илия: F-19, № 105 (4.2); F-19, № 329 (5).
- Похвално слово за св. Димитър Солунски: F-19, № 85 (1).
- Похвално слово за св. Евтимий Търновски: F-19, № 104 (7.1).
- Похвално слово за тримата отроци и пророк Даниил: F-19, № 80 (8.1).
- Разказ за пренасяне мощите на св. Петка: F-19, № 70 (2); F-19, № 79 (3).
- Слова за божествените тайни: F-19, № 104 (7.2).
- Слово за препод. отци в Сирна събота: F-19, № 256 (6.2); F-19, № 80 (8.2).
- Слово за рождество на св. Йоан Кръстител: F-19, № 105 (4.1).
- Слово за усопшите и милостията: F-19, № 256 (6.1; 6.5).
- Слово за Успение Богородично: F-19, № 105 (4.4).
- Слово на Велики петък: F-19, № 256 (6.4).
- Слово на Връбна неделя: F-19, № 256 (6.3).
- Слово пред Констанския събор: F-19, № 105 (4.3).
- Служба с житие на св. Йоан Нови Сучавски: F-19, № 169 (9).